

ФЕНОМЕН НІГІЛІЗМУ І ЙОГО ПРОЯВИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ МАСОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Статтю присвячено дослідженню проблеми виникнення і розвитку проявів нігілізму у масовому суспільстві. Метою статті є дослідження соціально-політичних проявів нігілізму як невід'ємних атрибутів масового суспільства. Феномен політичного нігілізму проаналізовано як суспільне явище, яке закономірно пов'язане з появою і подальшим становленням масового суспільства. Соціально-політичні прояви нігілізму розглянуто в контексті як консервативної, так і ліберально-демократичної критики масового суспільства. Проведено ґрунтовний аналіз теорій масового суспільства, виникнення якого пов'язане з революційними перетвореннями в Європі і Америці. Спільним для теорій масового суспільства є визнання головними складовими соціальної структури масового суспільства еліти та маси. Водночас представники аристократичної критики наголошують на занепаді еліт, а представники демократичної критики вивчають інертну масу. Масове суспільство об'єктивно є атомізованим суспільством, а суб'єктивно являє собою відчужене населення. Також докладно проаналізований праворадикальний рух (фашизм, націонал-соціалізм) як один із проявів політичного нігілізму у масовому суспільстві. Головний висновок статті полягає в тому, що лише збереження критично важливих цінностей і прав людини (особливо свободи як цінності) може запобігти розширенню проявів нігілізму.

Ключові слова: нігілізм; масове суспільство; маса; еліта; ірраціоналізм; утопія; ідеологія.

Постановка проблеми. Для сучасного українського суспільства і світу в цілому є актуальним питання феномену нігілізму і його основних проявів. Є важливим осмислити явище нігілізму, його виникнення і функціонування в умовах масового суспільства. Феномен нігілізму має розглядатися в контексті аналізу теорій масового суспільства, виникнення якого пов'язане з революційними перетвореннями в Європі і Америці. Людство, надихаючись значною політико-філософською традицією – від Ж.-Ж. Руссо до К. Маркса і Ф. Ніцше, виявило в ХХ столітті через трагічну політичну практику невідповідність сподівань і дійсності, а відтак у цілому наблизилось до усвідомлення неможливості реалізації проекту Модерну (використовуючи термін Ю. Габермаса).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед авторів праць, у яких прямо або опосередковано здійснено дослідження масового суспільства необхідно відзначити Г. Лебона, Г. Датда, Г. Буркгарта, Е. Фромма, Х. Ортегу-і-Гасета, Д. Рісмана, Р. Міллса, Г. Блумера, Е. Канеті, Т. Еліста, У. Ліпмана, Х. Арендт, Е. Ледерера, К. Маннгейма, В. Корнхаузера.

У літературі традиційно нігілізм розглядається як світоглядна позиція і онтологічний феномен (у такому сенсі його досліджували М. Гайдеггер, Е. Юнгер, Г. Марсель, А. Камю, Т. Адорно, А. Глюксман, Т. Лютий, А. Михайлов).

Вперше систематично дослідив явище нігілізму у вітчизняній філософії А. Новіков. Феномен нігілізму, який зачіпає різноманітні сфери життя людини, розглядається у роботах А. Пігалева, А. Михайлова, В. Савчука, П. Смирнова. Різноманітні аспекти нігілізму досліджувались такими вченими: соціологічні аспекти (Й. Губслом), культурологічні аспекти (У. Хоманном), естетичні аспекти (В. Краусом), політичні аспекти (А. Глюксманом), психологічні аспекти (В. Франклом). На сучасному етапі феноменом нігілізму займаються українські вчені Т. Лютий, В. Рижко, російські дослідники Л. Ніколаєва, Т. Константинова, М. Саврушева.

Мета статті – дослідження соціально-політичних проявів нігілізму як невід'ємних атрибутів масового суспільства. Феномен нігілізму буде проаналізований як суспільне явище, що закономірно пов'язане з розвитком масового суспільства. Соціально-політичні прояви нігілізму будуть розглянуті у контексті як консервативної, так і ліберально-демократичної критики масового суспільства.

Виклад основного матеріалу. Недоліки «просвітницького» проекту Модерну і є предметом консервативної критики, яка і розробила концепцію масового суспільства. Ця критика спрямована проти тиранії «просвітницького» проекту, оскільки реалізуючись проект ошчасливлення людства залишає лише «руїни» ГУЛАГу, Освенціму, збідне і нівельне «життєвий світ» культури. Концепція масового суспільства, що

міститься у творах консерваторів (А. де Токвіль, Х. Ортега-і-Гассет) включає три головні ідеї: а) дедалі більший егалітаризм; б) широко розповсюджена готовність підтримувати антиаристократичні форми правління; в) правління мас. У просторі такого дискурсу масове суспільство являє собою протилежність аристократичним порядком. Це ситуація, за якої еліти не можуть бути творчими й позбавлені можливостей глибокого впливу на суспільство. Проте названі функції можуть виконуватися тільки елітами. Г. Лебон наполягав, що всі цивілізації завжди створювалися й спрямовувалися у своєму розвитку невеликими групами інтелектуальної аристократії, але не юрбами. Юрби є сильними лише у руйнуванні.

Позаяк усенародне втручання у політику не підлягає контролю, воно нищить свободу так само, як і авторитет. Масове суспільство, на думку аристократичних критиків, являє собою ситуацію, яка створює умови надмірного контролю багатьох за небагатьма. У свою чергу демократичні критики (Г. Арендт, Е. Ледерер) вбачають утрату свободи у дедалі широкому маніпулюванні масами й мобілізації тих сфер їхнього життя, які раніше лишалися приватною справою індивіда. Коротше кажучи, одна з цих концепцій вбачає у масовому суспільстві необмежену демократію («гіпер-демократію» у термінах Х. Ортеги-і-Гасета), друга – необмежену тиранію. Центральна ідея, яка є запозиченою демократичними теоретиками (Г. Арендт, Е. Ледерер) у своїх аристократичних критиків, полягає в тому, що лише збереження критично важливих цінностей (особливо свободи) може запобігти розширенню нігілізму. Останній для них пов'язаний з народженням еліт, схильних до тотального залучення населення у масові рухи. Зрештою дві зазначені концепції масового суспільства розрізняються своїм розумінням свободи та її соціальних засад. Демократична критика не вважає рівність умов (можливостей) первісно ворожою свободі й не розраховує на еліти як на єдиного захисника свободи. З цієї точки зору головними характеристиками маси виявляються не бруталність і відсталість, що їх має на увазі аристократична критика, але ізоляція та аморфність соціальних зв'язків. Більш того, масова поведінка, схильність до нігілізму можуть бути притаманними людям з високим статусом так само, як і представникам нижчих класів. Г. Арендт зазначала, що у повоєнній Європі масові рухи виявилися надзвичайно привабливими для людей висококультурних. «Активізм, проголошений тоталітарними рухами, перевага, що надавалася тероризму в порівнянні з іншими формами політичної боротьби, були до вподоби як інтелектуальній еліті, так і черні, оскільки такий тероризм став чимось на взірць філософії відчаю, ненависті і люті, таким собі політичним експресіонізмом» [1, с. 381–382].

Панування нігілізму в політиці пов'язується демократичними критиками з можливістю появи нової еліти на зразок тієї, яка «виплила на поверхню» завдяки більшовицькій нацистській і фашистським «революціям» і наступного знищення політичної демократії. Осереддя усіх цих уявлень є образ атомізованого суспільства. Соціальна атомізація породжує виразне відчуття відчуження й занепокоєння;

звідси виникає схильність включатися у граничні форми поведінки, щоб позбутися напруження. У масовому суспільстві наявна підвищена готовність до виникнення гіпертрофованої відданості символам і лідерам. Тотальна відданість у свою чергу є психологічною засадою тотального домінування, тобто тоталітаризму.

Досить оригінально тлумачить проблему нігілізму і масової людини К. Юнг. Властивий Просвітництву індивідуалістичний пафос, прагнення до рівності і демократії, на думку К. Юнга призводить до егоїзму і анархії, що у свою чергу породжує «компенсаційний зворотний рух до колективної людини» – виникнення соціалізму і комунізму. Індивідуалістична анархія, і внаслідок цього аморфність суспільства, з необхідністю призвела до появи на політичній арені диктаторів, які або маніпулювали масами, догоджаючи їм, або правили тиранічно. «Боги, які колись викликали пострах не зникли, – пише К. Юнг, – вони лише змінили назву: тепер вони рифмуються на -ізм» [7, с. 8]. К. Юнг наполягає на тому, що різноманітні сучасні -ізми – «лише своєрідні витончені замітники втраченого зв'язку з психічною реальністю». Саме тому це призводить до ідентифікації індивідуальної свідомості з колективною свідомістю, що знаходить своє втілення в -ізмі «вибраних людей». Тому є абсурдним, стверджує К. Юнг, продовжувати говорити про цінність або значення індивіда «Кінцевим продуктом поєднаних зусиль Просвітництва і індустріальної революції є масова людина – людина, соціально ізольована від інших людей, відокремлена від свого підсвідомого і інстинктів» [7, с. 8–9]. Замість конкретної особистості ми маємо справу лише з «назвами організацій, а відтак – з ідеєю держави як принципу політичної реальності» [7, с. 9].

Пошуки місця і функцій ірраціонального в індивідуальній й колективній свідомості продовжуються у наш час. Вони дозволили Е. Кассієру досить чітко ідентифікувати явище свідомості і їх прояви: мистецтво як єдність інтуїції, науку як єдність думки, релігію і міф як єдність почуттів. «Мистецтво, – стверджує він, – відкриває нам світ живих форм, наука – світ законів і принципів, релігія і міф спираються на усвідомленні універсальності фундаментальної єдності життя [2, с. 3]. Слід зазначити, що існує зв'язок нігілізму з утопічним мисленням. На думку К. Маннгейма, ідеологічні і утопічні елементи дуже схожі і взаємопов'язані, але все ж таки їх слід розрізняти. В основу цієї класифікації слід покласти чіткий критерій їх конкретної реалізації в історичному часі. Стосовно минулого ми володіємо достатньо достовірним критерієм для визначення того, що належить вважати ідеологією, а що – утопією. Цим критерієм є реальність. Міф є джерелом виникнення утопічних ілюзій, він водночас породжує утопію і є її первісною формою. Міфологічне сприйняття дійсності дуже важко подолати. Можна стверджувати, що міф становить справжню конкуренцію неупередженому знанню про реальність. Безумовно, міф (особливо політичний) – це дійсність історії і сучасності, і навіть більше – він неминучість майбутнього. Англійський дослідник М. Ласкі в роботі «Утопія і революція» стверджував, що хоча

основа утопії і нігілістичної революційної ідеології значною мірою збігаються, але слід розрізнити утопіста і нігіліста-революціонера.

Основою утопії і революційної ідеології, на думку М. Ласкі, є архетипічний міф про райське благополуччя. Ці архетипічні складові міфу знаходить автор у несхожих між собою ідеях різних представників політичного нігілізму і революції. Він ствердно відповідає на кардинальне питання: «Чи існує пояснення постійному повторенню однакових чи схожих мотивів, і чи є вони всі фрагментами якогось значимого цілого, деякої структури в леві-стрессівському сенсі цього слова?» [3, с. 194]. Те, що відрізняє, на думку М. Ласкі, утопію від революційного нігілізму, є ставленням цих феноменів до часу. «Хіліастичне очікування раптового звершення, щохвилине можливе вторгнення в історію, локалізується відтепер у межах історичного процесу... для утопічного бачення світ рухається до здійснення існуючого в ньому сенсу, утопії» – пише К. Маннгейм [4, с. 139]. Утопіст розмірковує над своїм проектом, прагне уявити собі, коли саме і як він реалізується. Нігіліст же передусім прагне засудити сьогодення, питання про майбутнє його не хвилює. Він свідомо відкидає будь-яку розмову щодо цього. Але ж сам процес проектування майбутнього породжує відповідальність, зауважує англійський дослідник. Така позиція М. Ласкі у питаннях співвідношення утопії і нігілізму, дозволяє стверджувати, що останній є невід'ємним компонентом розвитку людства. Навіть більше, реалізуючись у формі утопічних проєктів, нігілізм може набувати навіть позитивного значення. І це надзвичайно важливо, адже на сьогоднішній феномен нігілізму як такий скомпрометований. Тільки саме вживання поняття нігілізму миттєво (позасвідомо) асоціюється у більшості дослідників із чимось виключно патологічним, хворобливим, у кращому випадку – деструктивним. Це упереджене ставлення до нігілізму передбачає вживання слова «нігілізм» виключно щодо сфери екстремістського і позакультурного. Це, насамперед, результат того, що політичні прояви нігілізму асоціювали переважно з питанням боротьби за владу, а саме: звулили саме явище нігілізму виключно до питання боротьби за владу. Цю стали традицію розглядання феномену нігілізму слід вважати упередженою, оскільки вона політично містифікувала поняття нігілізму. Багато в чому це наслідок, реакція на появу радикальних політичних рухів, насамперед праворадикальних і ліворадикальних – фашизму (націонал-соціалізму) і анархізму.

Показовим чому саме нігілізм асоціюють з нацизмом, є ототожнення своїх дій з нігілізмом теоретиками нацизму. Відомий послідовник нацизму Г. Раушнінг, людина дуже близька до А. Гітлера, наполягав на тому, що Гітлер був послідовним реалізатором революції нігілізму. Те, що Ф. Ніцше сповістив, А. Гітлер спробував втілити у життя. Основною інтонацією ніцшеанської філософії Г. Раушнінг вважав вчення про нігілізм – логічний результат, на думку автора, духовного розвитку західної культури, результат великого руху емансипації людини від духовного і соціального авторитету. Віщуючи нігілізм як особливу історичну ситуацію,

Ф. Ніцше вимагав прийняти його як долю, прискорити неминучу катастрофу як шлях до оновлення. Нігілізм є точкою відліку у революційній історії людства, ніцшеанство – філософськи обґрунтований революціоналізм, – вважає Г. Раушнінг. Ніцшеанські ідеї найбільш адекватно й послідовно були реалізовані націонал-соціалізмом. А. Гітлер, як і Ф. Ніцше, вбачав у цивілізації «гріхопадіння людства» і, втілюючи ідеї Ф. Ніцше в життя, взяв на себе місію «звільнення людини від тягара цивілізації, що заснована на хибних цінностях й істинах, зробити знову її природною істотою, впевненою і здоровою в своїх інстинктах» [6, с. 224]. Саме тому, на думку Г. Раушнінга, націонал-соціалізм – це не політичний гангстеризм, а велика «спроба» повернути людству справжні вітальні цінності і вилікувати його від декадансу. Націонал-соціалізм, підсумовує автор, був апологією боротьби, яка і реалізувала революцію нігілізму у всій її повноті.

Отже, масове суспільство об'єктивно є атомізованим суспільством, а суб'єктивно являє собою соціально відчужене населення. Люди стають піддатливими для мобілізації з боку еліти, коли вони відчують брак незалежного групового життя або й зовсім позбавлені його.

Демократичною критикою масового суспільства (Г. Арендт, Е. Ледерер) мають на увазі: три його головні ланки, що й спричиняє «сповзання» у нігілізм; а) дедалі ширша атомізація (втрата спільності); б) широко розповсюджена готовність до засвоєння нових ідеологій (пошук спільності); в) тоталітаризм (тотальне домінування псевдоспільності). У просторі такого дискурсу масове суспільство являє собою ситуацію, за якою демократичне правління витісняється домінуванням нової еліти. Термін маси можна застосовувати лише у тих випадках, де ми маємо справу з людьми, котрі не можуть об'єднатися у хоч би то яку організацію, що ґрунтується на спільному інтересі, – у політичну партію, профспілки або інші професійні організації (Г. Арендт).

Брак автономних зв'язків і відносин породжує широке розповсюдження соціального відчуження. Відчуження підвищує готовність відгукнутися на заклики масових рухів, де вони надають людям можливість виразити своє обурення існуючим становищем, а також обіцяють їм створення цілковито іншого світу. Таким чином, люди, котрі зазнали атомізації, є легко мобілізованими. Оскільки тоталітаризм є стан тотальної мобілізації, масове суспільство є надто вразливим щодо тоталітарних рухів і режимів.

Характерною ознакою аномійного стану соціальної системи є швидкий і масовий процес маргіналізації індивідів, у результаті якого вони перебувають за межами тих соціальних спільностей, всередині яких вони знаходились раніше. Антагонізм як такий властивий суспільству, що перебуває в нігілістичному стані. Визначальною рисою антагонізму як специфічного типу соціальних відносин є те, що він дозволяє сторонам ухилятися від дотримання моральних норм відносно один одного. Порушуючи взаємні обов'язки, відходячи від гуманістичних принципів, антагоністи своїми діями підривають основи людського існування. Їх активізм позбавлений творчого начала й

має руйнівний вплив як на самих антагоністів, так і на ту соціальну верству всередині якої вони діють. Тобто антагоністичний тип суспільних відношень, що виводить людей за межі абсолютної більшості соціокультурних норм, імморальний від початку і до кінця. Нігілізм як світоглядна настанова використовує різноманітні ідеологеми. Ідеологеми здатні концентрувати у своєму внутрішньому змісті різнохарактерні сучасні й архаїчні образи, ідеї і символи. Усі ці духовні норми попередньо адаптуються в змістовій тональності ідеологічного контексту. Переважають ідеологеми з яскраво вираженою антагоністичністю, що розпалюють в індивідів войовничий дух і соціальну злість. Вони авторитарні і безапеляційні.

Ідеологеми частіше всього мають аподиктичний, стверджувальний характер і властивість не викликати ніяких сумнівів щодо своєї правдивості. Вони можуть порівняно легко трансформуватися в міфологеми, де всі форми раціональності витіснені безапеляційною вимогою віри в абсолютну істинність певної ідеологічної тези. «Ідеоідеологеми» створюють світ «заміщених» сутностей, тотального самообману. При їх безпосередній, активній участі у суспільній та індивідуальній свідомості відбуваються аберації, здійснюються заміни одних причин і сутностей іншими.

Навесні 1934 року теоретик футуризму Ф. Марінетті, уже обіймаючи дуже високу посаду в італійській державі, відвідав Німеччину А. Гітлера. У своїй персоні цей прихильник суспільного епатажу поєднував новатора у сфері мистецтва та переконаного й послідовного симпатика італійського фашизму, що, на його думку, адекватно виражав тенденції розвитку тогочасного світу. Офіційно вітаючи високого гостя у Спілці національних письменників, поет Г. Бенн, обізнаний з позицією Ф. Марінетті, зазначив, що завдання Німеччини та Італії полягає в тому, щоб сприяти народженню «нового стилю імпазантного холоду, в напрямку якого рухається Європа». Г. Бенн усіляко вихваляв футуризм за те, що той відмовився від «дурного психологізму, натуралізму», прорвався крізь масиви нікчемного буржуазного роману й повернувся, завдяки Ф. Марінетті, до фундаментальних законів мистецтва, якими є акт творення й праця над стилем. Це мистецтво, яке «сп'яніле своєю самовільністю й могутністю» [5, с. 13]. Показово те, що Г. Бенн виступав проти психології і театральності як того, що є виявом дріб'язкового й убогого у буржуазній культурі. Звертаючись до гостя, Г. Бенн захоплювався не стільки змістом фашистської ідеології, скільки динамікою, нестримним ритмом, нерозривно пов'язаними з фашизмом. Величезним досягненням він визнав створення Ф. Марінетті мистецтва, котре «в еру ослаблених інстинктів» оспівує вогонь боротьби та агресії, проголошує вищими цінностями «любов до небезпеки», «постійність енергії й дисципліни, сміливість», «відвагу», «повстання», «атаку», «смертельний стрибок» – усе те, заради чого Ф. Марінетті вважав можливим віддати життя. Цитуючи ключові для Ф. Марінетті слова, Г. Бенн виявляв основоположну ідею фашизму – сприйняття війни як формотворчого витоку, славив битву саму по собі. Футуризм, на думку братів по ідеології, орієнтований на майбутнє і виступає проти жирування епігонів, прагнучи суворого творчого життя, де

панує жорстокий, рішучий дух, «твердий як ешафот», дух, формуючий свої світи, дух, для якого мистецтва завжди залишається викликом, повстанням проти традиції, котра домінує в європейській культурі, починаючи з епохи Просвітництва. Оскільки ця ж традиція ідентифікується як гуманізм і ставить у центр своєї філософської ідеологічної, політичної, культурологічної, соціальної системи «людський факт» з усіма його атрибутами, ідеями, проблемами, то стає зрозумілим, що футуризм у фашистській інтерпретації був ворожим людині, він вів останню до ідеологізованої середньостатистичності.

Інтелектуальний та естетичний «дендізм» фашистів виводив їх за межі «сучасного світу», а характерний для нього епатаж указував на таємну й непомітну під шаром модерністської термінології принципову ворожість фашизму до просвітницького суспільства, його іншій, його аномальність. У свою чергу італійський футуризм, проіснувавши всього 15 років, був отруєний власною реакційною ідеологією, несумісною зі справжнім мистецтвом.

Підсумовуючи, слід зазначити, що соціально-політичну структуру масового суспільства його теоретики розглядають передусім з точки зору співвідношення між елітою і масою. Хвороба політичної системи, що має вираз у її масовізації (а відтак – у розповсюдженні нігілізму), є наслідком відсутності незалежності еліти і нееліти. У такому суспільстві еліти піддаються натиску зі сторони мас, тоді як маси (нееліти) у свою чергу піддаються мобілізації зі сторони еліти. Постійна пряма конфронтація еліт і мас робить політику в масовому суспільстві нестабільною, що супроводжується проявами політичного нігілізму. Є закономірним те, що критичний песимістичний погляд на західну цивілізацію, яка охоплена нігілізмом, стає загальноприйнятним серед європейських аристократів і ліберальних демократів внаслідок розчарувань, пов'язаних з I світовою війною і більшовицькою революцією. Поява фашизму, нацизму і II світова війна лише посилюють цю реакцію.

Висновки. Головним висновком статті є твердження, що лише збереження критично важливих цінностей і прав людини (особливо свободи як цінності) може запобігти розширенню проявів нігілізму, адже ірраціоналізм обов'язково не тільки корелює з нігілізмом, але й є його, так би мовити, зворотньою стороною. Треба зазначити, що ірраціоналізм є догичний також до революційного оптимізму, але й водночас виступає презентацією утопічного нігілізму у його потужних формах і активній діяльності. Про це свідчить ціла низка таких ірраціональних уявлень як політичні ідеологеми нігілізму. Загальна атмосфера масового суспільства, де панують ірраціоналістичні настанови, з необхідністю породжує політичні ідеологеми особливого гатунку. Цей нігілізм, як правило, називають фанатичним, тобто таким, який не сприймає будь-яких відхилень від зайнятих позицій носіїв нігілізму. Тобто маємо діалектичне утворення: спотворена форма оптимізму, яка водночас і є виключно нігілістичною. Отже, змістом нігілізму у цьому контексті є вироджена форма людського екзистенціювання. І тим не менше феномен нігілізму може відігравати у соціальному і індивідуальному бутті людини істотну роль.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арндт Х. Джерела тоталітаризму / Х. Арндт. – К. : Дух і література, 2005. – С. 381–382.
2. Кассирер Э. Философия символических форм : в 4 т. / Э. Кассирер. – М. СПб. : Университетская книга, 2002. – Т. 1. – С. 3.
3. Ласки М. Утопия и революция / М. Ласки // Утопия и утопическое мышление: Антология зарубежной литературы. – М., 1991. – С. 194.
4. Манхейм К. Идеология и утопия / К. Манхейм // Утопия и утопическое мышление: Антология зарубежной литературы. – М., 1991. – С. 139.
5. Манифесты итальянского футуризма. – М., 1914. – С. 13.
6. Одуев С. Ф. Тропами Заратустры / С. Ф. Одуев. – М. : Мисль, 1971. – С. 224.
7. Юнг К. Г. Современность и будущее / К. Г. Юнг. – Минск, 1992. – С. 8–9.

А. В. Марущак,

Международный технологический университет «Николаевская политехника», г. Николаев, Украина

**ФЕНОМЕН НИГИЛИЗМА И ЕГО ПРОЯВЛЕНИЯ
В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ МАССОВОГО ОБЩЕСТВА**

Статья посвящена исследованию проблеме возникновения и развития основных проявлений нигилизма в массовом обществе. Целью статьи является исследование социально-политических форм нигилизма как неотъемлемых атрибутов массового общества. Феномен политического нигилизма анализируется как общественное явление, которое закономерно возникает и развивается в недрах массового общества. Социально-политические проявления нигилизма рассматриваются в контексте как консервативной, так и либерально-демократической критики массового общества. В статье произведен тщательный анализ теорий массового общества, возникновение которого связано с революционными преобразованиями в Европе и Америке. Общим для теорий массового общества является признание главными элементами социальной структуры массового общества – элиты и массы. При этом представители аристократической критики уделяют внимание вопросу упадка элит, а представители демократической критики изучают инертную массу. Массовое общество объективно является атомизированным обществом, субъективно представляет собою отчужденное общество граждан. Также подробно проанализировано праворадикальное движение (фашизм, национал-социализм) как одно из проявлений политического нигилизма в массовом обществе. Главным выводом статьи является утверждение, что только при условии сохранения критически важных ценностей и прав человека (особенно свободы как ценности) можно предотвратить дальнейшее распространением нигилизма.

Ключевые слова: нигилизм; массовое общество; масса; элита; иррационализм; утопия; идеология.

O. V. Maruschak,

International Technological University «Polytechnic Mykolaiv», Mykolayiv, Ukraine

**THE PHENOMENON OF NIHILISM AND ITS MANIFESTATION
IN THE CONDITIONS OF MASS SOCIETY**

The article investigates the problem of the origin and development of manifestations of nihilism in mass society. The phenomenon of nihilism is seen as a pattern of development of mass society. The aim of the article is to study social and political manifestations of nihilism as inherent parts of mass society. The phenomenon of political nihilism is analyzed as a social phenomenon that is naturally associated with the emergence and the subsequent development of mass society. Socio-political manifestations of nihilism are considered in the context of both the conservative and liberal-democratic critics of mass society. A thorough analysis of theories of mass society, the emergence of which is associated with the revolutionary transformations in Europe and America is described. Common to theories of mass society is the recognition of the main components of the social structure of mass society of elite and the masses. At the same time representatives of aristocratic critics emphasize the decline of elites and representatives of the democratic critics investigate inert mass. However all theorists believe that the instability of society causes a break of relations between elites and masses. Thus for all researchers of mass society the issue of elite presence is essential. Mass society is atomized society objectively and subjectively it is alienated population. People are subjected to mobilize by the elite when they lack independent civil life or completely devoid of it. Right radical movement (fascism, national socialism) as a manifestation of political nihilism in mass society is also analyzed in detail. The main conclusion of the article is that only the preservation of essential values and rights (especially freedom as a value) can prevent expansion of the manifestations of nihilism.

Keywords: nihilism; mass society; masa; elite; irrationalism; utopia; ideology.

Рецензенти: Лозко Г. С., д-р філос. наук, професор;
Лубський В. І., д-р філос. наук, професор.